

ATATÜRK'ÜN BÜYÜK ÖZLEMİ TÜRK DÜNYASI'NDA KÜLTÜR BİRLİĞİ

Doç.Dr.Selami KILIÇ*

Bugün Atatürk'ün ihmal edilmiş birkaç yönünden biri de O'nun Türklük ve Türk dünyası hakkındaki görüş ve düşünceleridir.

Mahmut Esat Bozkurt, Atatürk'e atfen inkılâp tarihi derslerinde şöyle bir ifade kullanır: " *Şu kadarını belirtmeliyim ki, her şeyden evvel bir Türk milliyetçisiyim. Böyle doğdum, böyle öleceğim. Türk birliğinin bir gün hakikat olacağına inancım vardır. Ben görmesem bile gözlerimi dünyaya onun rüyaları içinde kapayacağım.*"¹ Bu ifadeden; Atatürk'ün, Türklüğü ile ne kadar iftihar ettiği ve O'nun gelmiş geçmiş en büyük Türk milliyetçisi olduğu rahatlıkla anlaşılır.

Atatürk, Türklük ve Türk dünyası hakkında ne düşünmüştü ve ne hissetmişti? Bunun tartışmasını uzun uzadıya yapmaya gerek yoktur. Çünkü, "*Benim hayatta yegâne fahrim ve servetim Türklükten başka bir şey değildir. "Bu memleket tarihte Türktü halde Türktür ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır.*"² diyen Atatürk, Türk milletine büyük bir güven duymuş ve âdeta ona hayran olmuş bir insandı. Hiçbir zaman hayâle kapılmayan, mesecleri gerçekçi yaklaşımlarla çözmeye çalışan ve ne zaman hareket edileceğini, ne zaman durulacağını çok iyi bilen Atatürk'ün, Türklük ve Türk dünyası ile ilgili şu aşağıdaki açıklaması ise; O'nun Türk birliğinin bir gün gerçekleşeceğine olan inancının bir göstergesidir: "*Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya- Macaristan gibi parçalanabilir. Ufalanabilir. Bugün elinde sınımsız tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir.*

" *İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanırlar? Manevi köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür. Tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların bölüdüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Dış Türklerin bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli.*"³

Kurtuluş Savaşı yılları, bağımsızlığı için savaşan Türk milleti ve onun büyük önderi Mustafa Kemal Paşa için büyük güçlüklerle dolu bir devre olarak bilinmektedir. Ancak tüm olumsuzluklara ve yokluklara rağmen, Türk milleti ve Mustafa Kemal Paşa yılmadan, usanmadan Türk'ün ve Türklüğün zaferi için mücadele etmekte idiler. İşte bu zor günlerde dahi, Atatürk, sadece Anadolu Türklerinin değil, aynı zamanda diğer Türk topluluklarının da gelecekları ile yakından ilgilenmiştir.

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Mehmet Saray, *Atatürk ve Türk Dünyası*, İstanbul, 1981, s.11.

² *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, (Haz: Utkan Kocatürk), Ankara, 1984, s.168.

³ *Yeni Türkiye "Türk Dünyası Özel Sayısı 1"*, Yıl:3, Sayı:15 (Mayıs-Haziran 1997), s.13.

Mustafa Kemal Paşa ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Türk dünyası ile yakından ilgisi ve Türk birliğinin sağlanmasına yönelik çalışmaları, ister istemez zihinlerde şöyle bir sorunun belirmesine yol açmıştır: " *Acaba, Mustafa Kemal Paşa ve T.B.M.M. Hükümeti Pan-turanist ve Pan-türkist bir siyaset mi izliyordu?* " Bu soruya verilecek en doğru cevap hem evet hem hayırdır.

Şurası bir gerçektir ki Türkiye'de, Turancılığı veya Türkçülüğü askerî ve siyasî yönüyle düşünenler olmuştur. Bu düşüncenin oluşumunda Batı'nın davranışları bir bakıma yardımcı olduğu gibi; Balkan felaketi, Türk toplumuna Türklük idealini aşlamıştır. Siyasî baskılar sonucu Rusya'dan Türkiye'ye gelmek zorunda kalan bazı Türk aydınlarının ise, bu fikrin yaygınlaşmasında büyük rolleri olmuştur. Balkan savaşlarından sonra her türlü ihtimalin olabileceği bir dünya savaşına girerken İttihatçıların, özellikle Enver Paşa ve arkadaşlarının Pan-türkist bir siyaset izlediklerini görmekteyiz. Sonucu hüsrana uğratan bu hadisenin dışında Turancılığı ve Türkçülüğü askerî ve siyasî manada ne bu milletin ve ne de Cumhuriyet Türkiye'si'nin izlediği politikada görmek mümkün değildir.

Öte yandan Türk dünyasında dil ve kültür birliğinin geliştirilmesini kendi geleceği için bir tehdit unsuru olarak gören Sovyetler Birliği, yandaşları ve ajanları vasıtasıyla Turancılığı veya Türkçülüğü askerî ve siyasî hedefleri olan bir fikir şeklinde tanıtmaya ve propagandasını yapmaya başlamıştı. Sovyetlerin bu maksadını çok iyi sezen Atatürk, buna meydan vermemek için hem Turancılığı hem de Türkçülüğü askerî ve siyasî manasıyla düşünenleri bu görüşlerinden vazgeçmeleri için uyarılmış ve Türk dünyasında kültür birliğinin oluşumuna zarar verecek böyle bir harekete aslâ izin verilmeyeceğini söylemiştir.

Nitekim Atatürk, 1 Aralık 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki bir konuşmasında bu konu hakkında şu açıklamayı yapıyordu:

*"Efendiler; biz büyük hayâller peşinden koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar gibi görünen sahtekâr insanlardan değiliz. Efendiler; büyük ve hâyali şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın husumetini, garazını, kinini bu memleketin ve bu milletin üzerine celbettik Biz Pan-islâmizm yapmadık. Belki 'yapıyoruz, yapacağız' dedik. Düşmanlar da 'yaptırmamak için bir an evvel öldürelim!' dediler. Pan-turanizm yapmadık! 'yaparız, yapıyoruz ve yapacağız' dedik ve yine 'öldürelim!' dediler. Bütün dâvâ bundan ibarettir. Efendiler; bütün cihana havf ve telaş veren meşhûm bundan ibarettir. Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız meşhûmlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın adetini ve üzerinizde olan tazyikatı tezyid etmekten ise haddi tabiiye, haddi meşrua rûcû edelim. Haddimizi bilelim. Binaenaleyh efendiler, biz hayat ve istiklâl isteyen bir milletiz. Ve yalnız ve ancak bunun için ibzâl ederiz."*¹

Atatürk, Millî Mücadele yıllarında Türk birliğinin sağlanması için izlediği siyasetten ve düşünceden daha sonraki yıllarda da vazgeçmemiştir. Cumhuriyet kurulup, yerleştikten

¹ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri. I (1919-1938)*, Ankara, 1989, s.216; *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, II/14, 1.12.1337 (1921), s.431; *Atatürk'ten Düşünceler*, (Der: Enver Ziya Karal), İstanbul, 1981, s.130.

sonra, şayet, Atatürk'ün izlediği eğitim ve öğretim programına⁵ dikkatle bakılacak olunursa, O'nun en büyük emellerinden birinin bütün Türkler arasında tam bir kültür birliği meydana getirmek olduğu görülür⁶.

Türk dünyasında bir kültür birliğinin oluşmasını arzulayan ve bu konuda büyük gayret gösteren Atatürk, "*Türkiye dışında kalmış olan Türkler, ilkin kültür meseleleriyle ilgilenmelidirler. Nitekim biz Türklük davasını böyle bir müsbet ölçüde ele almış bulunuyoruz. Büyük Türk tarihine, Türk dilinin kaynaklarına, zengin lehçelerine, eski Türk eserlerine önem veriyoruz. Baykal ötesindeki Yakut Türklerinin dil ve kültürlerini bile ihmal etmiyoruz.*"⁷ derken, izlediği Türkçülük siyasetinden, neyi arzuladığını ve hedeflediğini açıkça ortaya koymaktaydı.

Bilindiği üzere Balkan savaşları sırasında⁸ başlayan ve hızlanarak devam eden bir Türk birliği çalışması vardı. Bu Türk birliği çalışmasını yürüten guruplardan birisi siyasî birlik fikrine ağırlık verilmesini ve Rusya'da yaşayan Türklerin de bu birliğe dahil edilmesini savunuyordu. Özellikle Rusya'dan Osmanlı Devleti'ne gelen aydınların benimsedikleri bu siyasî Türkçülük fikri gittikçe yaygınlaşıyordu ve Birinci Dünya Savaşı sırasında daha da ağırlık kazanmış görünüyordu. Diğer bir gurup ise Türk birliği fikrini dilde, kültürde ve ülküde birlik olarak görüyordu. Yani, Türkiye dışında yaşayan Türklerle kültür birliği içinde bulunulmasının daha doğru olacağını savunuyordu.

Dış Türklerle siyasî birlik fikrinin gittikçe yaygınlaşması Rusları, Sovyet sistemine geçmelerine rağmen, oldukça fazla endişelendirmiş ve tedirgin etmiştir. İster Kurtuluş Savaşı yıllarında, ister Cumhuriyetin ilânından sonra, Atatürk'ün tercihi hep ikinci guruptan, yani dilde ve kültürde birlik siyasetinden yana olmuştur.

Atatürk'ün en mantıklı ve en doğru yolu seçmesine rağmen, Sovyetler, Türk dünyasında bir dil ve kültür birliğinin gerçekleşmemesi için büyük gayret göstermiş, Rus idaresinde yaşayan Türklerin kullandıkları Arap alfabesini değiştirerek Latin alfabesinin kullanılmasını istemişti. Bu alfabe değişikliği ile, Türkiye Türkleri ile Rus-Sovyet idaresinde yaşayan Türkler arasındaki kültür bağlarında büyük bir kopma olmuştu⁹.

⁵ Atatürk'ün Eğitim ve Öğretim Programı için bkz: Kemal Aytac, "Atatürk'ün Eğitim Görüşü", *Atatürkçülük (İkinci Kitap)*, İstanbul, 1988, s.103-113; Turhan Oğuzkan, "Atatürkçü Eğitim Politikası ve Millî Eğitim", *Atatürkçülük (İkinci Kitap)*, s.115-128.

⁶ Saray, *Atatürk ve Türk Dünyası*, s.23 .

⁷ Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, s.185-186.

⁸ "Balkan savaşları Osmanlılık akınının dayandığı temelleri yıkmış, "İtihad-ı anasır" politikasını fiilen iflas ettirmiştir. Bunun sonucu imparatorluk içindeki Türkler arasında milliyetçilik duyguları hızla yükselmiştir." (Yusuf Sarıay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, İstanbul, 1994, s.93).

⁹ Bilindiği gibi 1917'ye kadar hemen hemen bütün dünya Türkleri İslâmiyet'in kabulü ile birlikte gelen Arap harflerini kullanıyorlardı; arada epeyce bir kültür birliği de vardı. Ruslar bazı Türk Ellere Latin alfabeleri verdiler. Ama Atatürk, Türkiye'yi de Latin türü alfabemize geçirince, bu sefer Ruslar, Lenin'den sonra Özbekistan, Kazakistan... diye böldükleri Türkistan Sovyet Cumhuriyetlerine bile değişik değişik Kiril alfabeleri verdiler. Bu suretle Türkiye ve diğer Türk Elleri arasında karşılıklı yayın okuma imkânı halklar için calındı. 70 yılda kültür birliği topyekün bozuldu." (Oktay Sinanoğlu, "Türkiye'den Türk Dünyası'na Türkçenin Geleneği", *Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı I*, s.193). "Sovyet idaresi öncesinde Kafkaslarda ve Orta Asya'da yaşayan Türkler Arap harflerini kullanmışlardı. Sovyet dönemi ile birlikte Latin harflerinin kullanıldığı bir dönem yaşandı. Latin harflerini kullanan ilk Sovyet Türk topluluğu 1917-1918'lerde Yakut Türkleri

Balkan savaşları ve özellikle Birinci Dünya Savaşı esnasında; Türk birliğini siyasi yönüyle düşünüp savunanlar, daha sonra bu görüşlerinden vazgeçerek, Türk birliğini dilde ve kültürde sağlamanın daha mantıklı ve akılcı bir yol olduğuna inanmışlardı. Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Sabri Maksudi gibi daha birçok fikir adamı, Sovyetler'in alfabe değişikliği ile Türk dünyasında meydana getirdikleri kültür kopukluğunun giderilmesi gerektiğini Atatürk'e telkine başlamışlardı. Atatürk, gayet mantıklı olan bu fikirleri benimseyerek hem Türk dünyasındaki bu kültür kopukluğunu gidermek hem de Türk milleti için hedef olarak gösterdiği Batı âlemi ile olan ilişkilerini daha düzenli bir şekilde yürütmek için öğrenimi daha kolay olan Latin alfabesine geçişi 1 Kasım 1928'de gerçekleştirmişti¹⁰.

Atatürk'ün 1928'de gerçekleştirdiği harf inkılabı, Türk dünyası ile kurulmasını arzuladığı, kültür birliği ile yakından ilgilidir. Çünkü daha önce de belirtildiği üzere, 1917 yılına kadar Arap yazısı, Türkler arasında yazıda birlik amacını sağlıyordu. Ancak Sovyetler, Türk dünyasında bir kültür birliğinin oluşumunu engellemek istiyordu ve 1926'da Bakü'da Birinci Türkoloji Kongresi'nden¹¹ hemen sonra sadece Türk topluluklarının alfabelerini değiştirdiler. Buna gerekçe olarak da "*Latin harflerinin kolay olduğunu*" gösterdiler. Rusya'nın yeni sosyalist idarecileri ülkelerinde yaşayan Yahudilerin, Ermenilerin ve Gürcülerin alfabelerine dokunmadılar. Oysa Yahudi alfabesi de Ermeni ve Gürcü alfabesi de, Latin alfabesinden zor olan alfabelerdi¹².

Böylece 1926 yılında, Türkistan Türkleriyle, Türkiye Türkleri arasındaki alfabe birliği ortadan kalktı. Bu da Türkiye ile Türk dünyası arasında bir kültür kopukluğu meydana getirdi. Çünkü, onlara Latin alfabesi uygulanmaya başlandığında, Türkiye'de Arap harfleriyle okuyup yazıyorduk. İşte Atatürk, gerçekleştirdiği harf inkılabı ile, Türkiye Türkleri ile Rus idaresinde yaşayan Türkler arasındaki kültür kopukluğuna son vermiş ve alfabe birliğinin sağlanmasıyla birlikte Türk dünyasında, kültür birliği yolunda önemli bir adım atmıştı.

Ruslar bu alfabe birliğinden büyük endişe duydular ve akıllara durgunluk verecek yeni bir kararla Türkistan ve Azerbaycan Türklerine Kiril alfabeleri uyguladılar. Böylece, Türkiye-Türkistan arasında bir kültür birliğinin kurulmasını ikinci defa önlemeyi planladılar. Yeni sosyalist idareciler, Türk-Cumhuriyetlerine ve muhtar idarelerine ayrı ayrı alfabeler uzatarak, Türkistan Türklüğünü de parçalamayı, birbirlerine karşı

olmuştur. Azerbaycan Türkleri 1926'da Latin alfabesine geçtiler. Azerbaycan'dan iki yıl sonra 1928'de Türkiye Cumhuriyeti alfabe kanunu çıkarttı ve Latin harflerine geçildi." (Emine Gürsoy-Naskali, "Türk Dünyası ve Ortak Dil", *Yeni Türkiye "Türk Dünyası Özel Sayısı I"*, s.196).

¹⁰ Saray, *Atatürk ve Türk Dünyası*, s.54.

Atatürk'ün gerçekleştirdiği harf inkılabı ile ilgili oldukça fazla yayın yapılmıştır. Geniş bilgi için bkz: *Harf Devrimi'nin 50. Yılı Sempozyumu*, Ankara, 1981; Atatürk-Harf İnkılabı'nın 60. Yılı, *Milli Kültür*, Sayı:63 (Aralık 1988); M.Şakir Ülkütaşır, Atatürk ve Harf Devrimi, Ankara 1973; Selami Kılıç, "Türkiye'de Latin Harfleri Meselesi", *Atatürk Yolu*, II/7, s.551-572.

¹¹ Bakü'da toplanan Birinci Türkoloji Kongresi hakkında bkz: Hasan Eren, "Yazıda Birlik" *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Ankara, 1981, s.85-89.

¹² Yavuz Bülent Bakiler, "Türk Cumhuriyetlerinde Çok Zor Bir Dönem, Çok Zor Bir Edebiyat", *Yeni Türkiye "Türk Dünyası Özel Sayısı I"*, s.477.

yabancılaştırmayı, düşman haline getirmeyi kafalarına koydular. Burada, üzerinde dikkatle durulacak çok önemli bir nokta şudur: Dünyada her . milletin bir tek alfabesi vardır. Dünyada 19 farklı alfabeyle okuyup yazan tek millet sadece Türkler olmuşlardır. Acaba niçin? Niçin? Niçin?¹³

Yukarıda da değinildiği üzere, Atatürk'ün gerçekleştirdiği harf inkılabı ile Türkiye'de Latin alfabesini kullanmaya başlamış ve böylece Türk dünyasındaki kültür kopukluğu büyük ölçüde giderilmişti. İşte Azerbaycan'a komşu Türkiye Türklerinin de Latin harflerini kullanıyor olması, Stalin'i tedirgin etmiş olmalı ki Sovyet bütünlüğünü köklendirmek, Sovyet kültür birliğini oluşturmak amacıyla, hemen hemen bütün Sovyetlerde 1930'lu yıllarda Kiril alfabesi resmi alfabe durumuna getirilmiş, Latin harfleri yasaklanmıştır¹⁴. Görüldüğü gibi, Türk dünyasında birlik istemeyen Sovyetler, Rus idaresinde yaşayan Türklerin alfabesini tekrar değiştirerek, Türkiye Türkleri ile olan kültür bağlarını yeniden kesmişlerdir.

Bu sıralarda Atatürk'ün, millî kültürümüzün temelini oluşturan dil ve tarih araştırmaları için çalışmalarına daha da hız verdiği görülmekteydi. Nitekim O, uzun yıllar Türk kültürünün ve Türklük şuurunun canlanıp yayılmasında büyük hizmetleri geçmiş olan Türk Ocakları'nı¹⁵ kapatarak, bunun yerine Türk tarihini ve dilini bilimsel yöntemlerle araştırıp, ortaya koyacak Türk Tarih ve Türk Dil Kurumları'nı kurmuştu¹⁶. Bu kurumların verimli bir şekilde çalışmaları için de gerekli maddî imkanı sağlamıştı.

Atatürk ayrıca, Türk dilini geliştirerek ve yayarak, bütün Türk dünyasının yegâne sesi ve düşünce vasıtası olmasını istemiştir. O, Türkiye Türklerinin önderliğinde Batı Türklerinin dilini Orta Asya yani Türkistan Türklerinin konuştuğu dil ile kaynaştırmak ve ortak bir dil haline getirmek arzusundaydı. Böylece Atatürk, ortak bir tarihe sahip olan Türk dünyasının, lehçe farklılıkları giderilerek ortak bir dil bağı ile birleşmelerini, kısaca bütün Türk dünyasında bir kültür birliği meydana getirmeyi arzuluyordu. Böyle bir hedefe varmak için de nasıl bir yol izlenmesi gerektiği hakkında önünde daha önce yapılmış güzel bir girişim bulunuyordu. Bu girişimi yapan ise, Kırmımlı bir Türk olan Gaspıralı İsmail Bey'di¹⁷.

Sadece Rusya Türkleri arasında değil, bütün Türk âleminde büyük bir tesir yaparak Türkçülük cereyanına hız veren en önemli aydınlardan biri İsmail Gaspıralı'dır. (1851-1914) Eğitimini Kırım ve Moskova Askerî Lisesi'nde gördü. Ancak eğitimini tamamlamadan okulu bırakmak zorunda kalan, bir ara Fransa ve Türkiye'de bulunan Gaspıralı, 1881'de "Tavrida" gazetesinde Rusça olarak "Rusya'da Müslümanlar" isimli makalesini yazdı. Gaspıralı bu makalede; Türk dünyasının geri kalma sebebini Avrupa

¹³ Bakiler, "Türk Cumhuriyetlerinde...", *Yeni Türkiye 'Türk Dünyası Özel Sayısı I'*, s.477.

¹⁴ Gürsoy-Naskali, "Türk Dünyası ve Ortak Dil", *Yeni Türkiye 'Türk Dünyası Özel Sayısı I'*, s.196-197.

¹⁵ Türk Ocakları'nın kuruluşu, teşkilatlanması, amaç ve çalışmaları için bkz: Sarıay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi...*, s.118-140 v.d: Yusuf Akçuraoğlu, *Türkçülük*, İstanbul, 1990, s.171-192.

¹⁶ Atatürk'ün kurduğu bu kurumlar hakkında geniş bilgi için bkz: Prof.Dr.Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar Belgeler*, Ankara, 1984, s.191-222.

¹⁷ Saray, *Atatürk ve Türk Dünyası*, s.54-56.

ilminin Türkler arasına girmemesine ve eğitim sisteminin geri kalmışlığına bağlıyordu. Buna karşı eğitimde reform yapılması, bütün Türklerin anlayabileceği ortak bir dilin kullanılmasını, müslüman hayat tarzının modernleştirilmesi ile kadınlara önem verilmesini savunuyordu. Fikirlerini yaymak amacıyla nihayet 1883'te Tercüman gazetesini çıkardı.

Yusuf Akçuraoğlu, "Türkçülük" adlı kitabında (s.70-71) şöyle diyordu: İsmail Bey'de, fikir ve iş aralıksızdır: Millet için, millî dilde belirli kitapçıkların yazılması gereğine şiddetle inanan İsmail Bey, çok uğraşarak sonunda Tercüman gazetesinin imtiyazını almayı başardı. 1883 yılı Nisan'ının 10. günü, bir yazarın dediği gibi "*Bahar güneşi ile dünyanın dirilip çiçeklendiği günlerde, uzun yıllardan beri karlı kefenlerle örtünüp ölü gibi uyuklayan Kuzey Türklerinin de ilk beyaz bahar çiçeği; 'Tercüman', açıldı.*"

Gaspıralı, Ruslara rağmen varlıklarını koruyabilmenin tek yolunun Rusya'da yaşayan diğer müslümanlarla daha sıkı ilişkiler kurmaktan geçtiğine inanıyordu. O'na göre Rusya'daki Müslüman Türklerin birliği zorunlu idi. Ancak belki Orta Asya Türklerinin kaderinin Rusya'ya bağlı olduğu kanaati ve belki de Rusya da milliyetçilik yapmanın yasak olması ve sansürün etkisiyle siyasal alandan çok, kültürel alanda mücadele yürütmüş, ılımlı bir politika takip ederek Türklerin dil ve kültürel yönden birleşmelerini ön planda tutmuştur. Tercüman'da; "*Türk, Tatar, Azeri, Kumuk, Nogay, Başkurt, Özbek, Kaşguri, Türkmen vs. namlar ile maruf Türk kavimlerinin cümlesi arasında münteşir ve malum olan Tercüman, müslümanlar arasında maarifin intişarına ve İslâm mekteplerinin islâhına çalışır. Sade, açık ve herkesin anlayabileceği surette kalem kullanır.*" diyerek amaçlarını ortaya koymuştur. Daha sonra, "*Dilde, fikirde, iş'de birlik*" şeklinde fikirlerini sloganlaştıran Gaspıralı, bütün Türklerin anlayabileceği ortak bir edebî dilin geliştirilmesi ve bunun da sadeleştirilmiş İstanbul Türkçesi olması konusunda ısrarla durdu. Türk dünyasının birliği ve modernleşmesi yolunda yayınlar yapan ve 33 yıl yayın hayatını sürdüren Tercüman sadece Kırım'da değil, Kazan'da, Kafkasya'da, Türkistan'da, Balkanlar'da Osmanlı Devleti sınırları içinde okunan bir gazete idi¹⁸.

Ayrıca Türk dünyasında kadının statüsünü yükseltmek için çalışan Gaspıralı'nın en büyük hizmeti eğitimde giriştiği modernleşme hareketidir. Bu konudaki fikirlerini Tercüman vasıtasıyla yayın Gaspıralı'nın 1884'te Kırım'da başlattığı "Usûl ü Cedîd" hareketi tesirini kısa zamanda göstermiş 1904'te Rusya'da beşbin civarında "Usûl ve Cedîd" okulu açılmıştır. 1906 Rusya Müslümanları Kurultayı'nda bütün Türk mekteplerinin son sınıfında Tercüman'da savunduğu şekliyle Türkçe okutulmasını kabul ettirmiştir.

Gaspıralı, Rusya'daki Türklerin hak arama mücadelesinde İslâmiyeti temel almasına rağmen Türk dünyasında daha önce başlayan cedidcilik onun fikirleri vasıtasıyla milliyetçi

¹⁸ Türkçülük fikrinin en büyük savunucularından biri olan Ziya Gökalp, "Türkçülüğün Esasları" adlı eserinde şunları yazmaktaydı: "Rusya'da yetişen Türkçülerden biri olan ve Kırım'da Tercüman gazetesini çıkaran Gaspıralı İsmail Bey'in, Türkçülükteki düsturu dilde, fikirde ve iş'de birliktir. Tercüman gazetesini Kuzey Türkleri anladığı kadar Doğu Türkleri ve Batı Türkleri de anladı. Bütün Türklerin aynı dilde birleşmelerinin mümkün olduğuna bu gazetenin varlığı canlı bir delildir." (Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, 1970, s.9).

ilkelerle bütünleşmiştir. Birlik deyince onun kastettiği Rusya'daki bütün müslümanların birliği idi. Fakat Rusya'daki müslümanların büyük çoğunluğu Türk olduğundan Gaspıralı'nın din birliği için olan çağrısı Rusya'daki bütün Türklerin milli birliği için yapılmış bir çağrı idi. Ayrıca dil birliği çağrısı, O'nun millî çağrısını daha da kuvvetlendirmişti. Bu sebeple O'nun fikirleri siyasî Türkçülüğün aydınlar arasında canlanmasına zemin hazırlamıştır. Bu arada İstanbul ile olan yakın ilişkisi ve Tercüman'ın devamlı olarak Türkiye'de okunması sebebi ile Türk aydınları üzerinde de büyük tesirler yapmıştır.¹⁹

Gaspıralı İsmail Bey'in yaptığı gibi Atatürk de güzel Türkçemizin bütün Türk dünyasında ortak bir dil olarak kullanılmasını sağlamak için gerekli çalışmaların başlamasını emretmiştir. Asırlar evvel Orta Asya'dan gelmiş olan bugünkü Anadolu Türkleri, Türkçemizi özellikle konuşma dilinde, ortak kültür unsuru olarak büyük ölçüde devam ettiriyordu. Büyük Atatürk'ün direktifi ile Anadolu halkının kullandığı kelimeler tespit edilecek ve yazı dilinde değişikliğe uğrayan veya kaybolan kelimelerin yerine bunlar konacak ve böylece diğer Türk toplulukları ile aramızda meydana gelen dil kopukluğu giderilmiş olacaktı. Ne hazindir ki, Atatürk, Türk dünyasında bir kültür birliğinin gerçekleştirilmesi hususunda arzu ettiği bu gelişmeyi bazı gayretkeş aydınlarımızın yanlış tutumları yüzünden göremediği gibi, O'nun bu maksatla kurmuş olduğu Türk Tarih ve Dil Kurumları da arzulanan ve istenilen şekilde çalışmalarını yürütememiş ve Atatürk'ün Türk dünyasında kurulmasını özlediği kültür birliğini sağlayamamışlardır.²⁰

Bugün, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Türkiye, bir Türk dünyasıyla karşılaştı. O güne kadar Türkiye, bu Türk dünyasının mevcudiyetini görmezden gelmiş veya görmezden gelmeye mecbur olmuştu. Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türk toplulukları da Sovyet politikası gereği, Türkiye'yi yabancı saymıştı. Ayrıca Sovyetler Birliği'nde yaşayan ve toplam nüfusları 100 milyonu bulan çeşitli Türk toplulukları, kendi aralarında da bütünlük hissetmemiş, birbirinden kopuk yaşamıştı; birbiriyle olan ilişkiler Sovyet vatandaşı olmaktan öteye pek gitmemişti.

Dünya siyasetine yeni dengeler getiren gelişmelere Türkiye hazırlıklı değildi; bu gelişmelere hiçbir ülkenin hazırlıklı olduğu söylenemez. Ancak, gönül isterdi ki Türkiye daha birikimli olsaydı. Türkiye, gözlerinin önünde aralanan demir kapıları ve nihayet açılan bu yeni dünyayı coşku ile karşıladı. Gerçekten de tarihî bir dönüm noktası yaşanmaktaydı. Türk dünyası kendi içinde yakınlaşmak ve kendisini daha iyi tanımak arzusunda idi.

İlk uçak seferleri, ilk karşılaşmalar gazetelerdeki ilk yazıların ardından birtakım konular gündeme geldi. Türk dünyası Türkçe konuşuyorsa da bu Türkçe Türkiye'de konuşulan Türkçe'nin aynısı değildi. Azerî Türkçesi'ni kolaylıkla anlayabiliyorsak da Kazak Türkçesi'ni anlamıyorduk. Her ne kadar aynı soydan geliyorsak da fizikî görünümlerimizde de farklılık oluşmuştu.

¹⁹ Sarıay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi...*, s.54-57. Ayrıca bkz. Akçuraoglu, *Türkçülük*, s.65-75; Fahri Temizyürek, "Usûl ü Cedid Hareketi". *Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı I*, s.340-343.

²⁰ Saray, *Atatürk ve Türk Dünyası*, s.57.

İletişim konusu en birinci meselemizdi. Anlaşma nasıl sağlanacaktı? Türk topluluklarından gelen davetlilerle yapılan çeşitli konferanslarda çevirmenler Rusça iletişimi sağlıyordu. Neredeyse bir asra uzanan Sovyet idaresi neticesinde, ondan önce de Çarlık Rusyası ile olan ilişkiler dolayısıyla orada yaşayan Türkler, Rusça ile âşina olmuş, Rusça ile yoğrulmuştu; hatta âşinalık çoğu yerde anadilin gelişmesine engel olmuş, bir çok Türkçe konuşan insanın anadilini unutmasına sebep olmuştu²¹.

Sovyet sisteminin baskıları yüzünden dil ve yazı birliği meselesi, uzun yıllar gündeme gelememiştir. Son yıllarda ise, "Ortak Türkçe, Ortak dil" meselesi daha çok konuşılmaya başlanmıştır. Azerbaycan'da bu yönde çalışmalar hızlanmıştır. Bu yöndeki çalışmaların belki de en önemlisi Özbekistan'da yapılmıştır.

1992 yılında İstanbul'da Marmara Üniversitesi'nce düzenlenen "Alfabe Sempozyumu"nda kabul edilen 35 harfli ortak alfabe artık pek çok Türk devlet ve topluluğunda uygulamaya konmuştur. Bu 35 harfli çerçeve alfabe, değişik topluluklar kendi lehçelerinin özelliklerine göre düzenlemişlerdir. Türkiye ve K.K.T.C. yanında Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi Türk devletleri ile Gagauzlar, Kırım Tatarları gibi Türk toplulukları Latin alfabesine belli oranlarda geçmişlerdir. Henüz Latin alfabesine geçmemiş olan Türk devlet ve topluluklarının da bu yönde gayretleri sürmektedir²².

Yazı birliği Latin alfabesine geçmekle büyük ölçüde sağlanmıştır. Ancak, ortak dil meselesi bambaşka bir konudur. Bugün Türk dünyası farklı Türkçeler konuşan bir topluluktur. Ortak dil en azından bugün için bir fantazidir. Üzerinde düşünülmesi ve pratik girişimlerde bulunulması gereken konu iletişim konusudur. Ve bugün ister kabullenelim, ister kabullenmeyelim Rusça'nın bir müddet için de olsa Türkiye ile Türk dünyası arasında iletişim dili olacağı da şüphesizdir. Türk dünyası ile kültür birliğinin sağlanabilmesi için yazı ve dil birliğinin oluşturulması birinci şarttır. Bu birliğin sağlanmasında da en büyük görev yine Türkiye'ye düşmektedir.

Türkiye'nin bu meseleyi de halledeceğine ve Atatürk'ün duymuş olduğu bu büyük özlemi gerçekleştireceğine inancımız tamdır. Çünkü, Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Çünkü, Türk milleti millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmıştır. Ve çünkü, Türk milletinin yürümekte olduğu ilerleme ve medeniyet yolunda elinde ve kafa tuttuğu meşale müspet ilimdir.

²¹ Gürsoy-Naskali, "Türk Dünyası ve Ortak Dil", *Yeni Türkiye*, 'Türk Dünyası Özel Sayısı I', s.196.

²² Ertuğrul Yaman, "Türk Dünyasında Dil Birliği", *Yeni Türkiye* 'Türk Dünyası Özel Sayısı I', s.205.